

PREHAJANJE LJUDSKIH PESMI IN NAREČJE

Navedel bom le nekaj ugotovitev, ki sem jih izluščil iz gradiva, zbranega po zadnji vojni na razmeroma majhnem področju domače soseske treh vasic Podvrh — Četena ravan — Zapreval. Govor tega ozemlja je severovzhodno poljansko narečje, vendar je že na meji selškega narečja, torej tudi na meji med rovtarsko in gorenjsko narečno skupino. Mejo tvori gorski hrbet in verjetno so že zaradi tega sledovi medsebojnih narečnih vplivov majhni. Ljudsko izročilo pa je prehajalo v večji meri. Izročilo v nevezani besedi se je novemu narečju docela prilagajalo, medtem ko je vezano besedo že zaradi svojskega ritma in rime težko povsem prilagoditi drugi narečni skupini. Ker pa težnja po prilagajanju tudi tu obstaja, se pojavijo dostikrat zanimive jezikovne kombinacije.

Na področju prej omenjene soseske so namreč v čistem domačem narečju (govor starejše, še živeče generacije) pretežno le tiste ljudske pesmi, ki so snovno vezane na domače kraje — torej pesmi lokalnega značaja. Tako stara pesem o jezeru v Poljanski dolini s pristanom v bližnjih Javorjah, kakor tudi novejša, n. pr. iz prve svetovne vojne pesem o javorski gospodi, ki je iskala italijanski balon, o oddanih zvonovih itd., pesmi iz zadnje vojne in iz povojne dobe. Avtorji novejših pesmi so večinoma znani.

V čistem narečju so dalje otroške in pastirske pesmice, vse otroške onomatopoije, uganke, poštevanja, spraševalnice (*Kej ma dielal? Činčarje ma toukl!...*) in molitvice.

V domačem narečju sem zasledil še nekaj pivskih pesmi, poskočnic (*Moja dekle je tieula...*) in ženitovanjsko pesem (*Tam na unkrej Rima...*). Če so te pesmi prišle od drugod, so se že docela prilagodile novemu narečju.

Večina pesmi, tudi starih, pa kaže v jeziku v večji ali manjši meri znake, da so prehajale iz seseščine, zlasti iz velike gorenjske narečne skupine. Tudi stare pesmi, za katere je bilo mogoče dognati, da so prišle v kraj iz rovtarske skupine, kažejo nenavadno arhaične oblike. Proces prehajanja je bilo mogoče približno ugotoviti za dobo, ki je še v spominu starejših ljudi.

Iz bližnje in daljne okolice so prinašali nove pesmi novi posli (hlapci, dekle, pastirji), ki so navadno služili vsaj leto dni. Tako je n. pr. v Četeno ravan prinesel pesem o smrti, ki pride po nepoštenega mlinarja (*Smart na durce potarkla*), hlapec Martin iz Studora v nasprotnem koncu Poljanske doline; pesem *Suha muha kumarna* pa neka pestunja iz bližine Škofje Loke.

Nove pesmi so prihajale tudi z nevestami in ženini, ki so se od drugod prikožile oz. priženili v kraj. Tu je bila n. pr. že znana pesem o velesovski nuni Uršiki. Ko pa je prišla k Martinšku v Zapreval »ta mlada« iz Martinj vrha (selški dialekt), je prinesla novo varianto z novo melodijo, ki se je v kraju udomačila. Poleg stare so včasih za spremembo zapeli »ta novo«, ki je niso izpreminjali.

Številne ljubezenske, vojaške, pivske, zabavljive in tudi »klamfarske« pesmi so prinašali domači fantje od vojakov; posebno v stari Avstriji, ko so služili skupaj s fanti iz drugih slovenskih pokrajin v znanem 17. »kranjskem regimentu«. Nekateri dobri pevci so jih prinesli za celo pesmarico in mnoge so se udomačile, predvsem pa »klamfarske«. Celo danes se fantje, ki služijo na jugu, nauče pesmi (posebno dalmatinskih), in ko se doma snidejo, jih vneto pojo v nekaki »jugoslovanščini«.

Tudi tuji delavci so zanesli nove pesmi; tako se je v teh krajih razširila prej neznan koračnica *Oj, tam na ravnem polju*, ki so jo prepevali zidarji z Vipavskega, ko so pred prvo svetovno vojno gradili novo šolo v Javorjah.

Nekaj pesmi je prišlo v kraj tudi s preužitkarji, ki so ostali na stara leta na tujem brez vsega in so jih vrnili v breme domači soseski. Svojo bridko pot od hiše do hiše so si lajšali nekateri s pesmimi, ki so ugajale zlasti otrokom, in tako so se ohranile. Pesmi bežnih obiskovalcev (beračev, kolednikov, romarjev) so se redko, večinoma le v odlomkih, vtisnile v spomin.

V novejšem času so prodrle na vas pesmi, ki so se jih pevci naučili po društvih; partizanske so prinesli številni obiski brigad (pesem *Ko v mladem jutru* je nastala v bližini); s povojno elektrifikacijo so se uveljavile nekatere prej neznan ali pozabljene ljudske pesmi preko radia, priključile pa so se jim še priljubljene popevke.

Kar so prevzemale novejša generacija, ki so že pismene, se jezikovno in glasovno ni kaj prida spreminjalo. Čim bolj pa gremo nazaj v preteklost, tem bolj so se iz drugih narečij sprejete pesmi spreminjale in prilagajale. Posebno so se prilagodile stare molitve v verzih; zanimive so že zaradi arhaizmov in tujk, ki že dolgo niso več

v rabi, n. pr. Jezus zakarči, zelen fungrad (n. Baumgarten), fjučala (n. Viole). Ponekod pa vendar čutimo predlogo iz tujega narečja, le za silo prilagojeno, n. pr. parvič, na ravno polè itd.

Tudi starejše ljubezenske pesmi so se močno prilagodile, n. pr.: *Kulkarkat sn oz rajža paršu, pa sn par tebi drugja nejšu...* Verz je v pristnem narečju, moti le nereducirano tebi. — V veliki meri so se udomačile poskočnice, zlasti glasovno, vendar se tuji izraz navadno ni zamenjal z domačim, n. pr.: *O ti fantič prekliet, kej s nariedu dekliet...* Domač izraz za fantič je v teh krajih le *fantin, fantinuc*.

Večina tudi v starejši dobi sprejetih pesmi pa se je omejila le na rahlo difton-gizacijo glasov e in o, na prehod zapornika g v priporo in skupin *lj, nj v jl, jn*.

Te ugotovitve naj bodo opozorilo za nadaljnje raziskavanje ljudskih pesmi vseh narečij z jezikovne plati.

Janez Dolenc

ŠE NEKAJ BESEDI O REKLIH IN KALKIH

V 5. in 6. številki lanskega letnika JiS je nekoliko sodruđnikov obravnavalo ta predmet in zapisalo nekaj prav tehtnih misli o kalkih, tujkah in ljudskih izposojenkah. Kadar človeku pride na misel in bi rad zapisal domače reklo, se mu često zbude pomisleki, ali je reklo pravilno in naše ali pa je s tujih livad pritavalo na naše polje. Da so taki pomisleki utemeljeni, dokazujejo prispevki sodruđnikov. Dr. Bajec se v 5. številki močno zavzema za rekli »v kozji rog ugnati« in »moker ko cerkvena miš« ter pravi, da so taka rekla primeri »besednega obrata, ki daje jeziku samosvoj mik in čvrstino«. O kozjem rogu pa pravi A. Sovre v naslednji številki: »Pred to rečenico stojim že najmanj pol stoletja kakor bik pred rdečo ruto, ker me draži v nji eden najbolj kosmatih germanizmov«. In tudi navaja zelo prepričevalno argumentacijo za to svojo veliko nejevoljo. Še v isti številki pa F. Bezljaj označuje reklo »reven ko cerkvena miš« kot kalk, vzet iz nemščine. (Dr. Bajec je v svojem članku pomešal dve rekli: »moker ko miš« in »reven ko cerkvena miš«, mislim, da je to lapsus calami.) Dr. Bajec je zopet posežil spor za reklo »lomiti kopje za kaj« ter pravi: »Kopja so lomili vitezi na turnirjih, toda kdaj in za koga jih je lomil slovenski tlačan? Reklo je slovenski miselnosti tujec«. Tak sklep je nekoliko šibak, kajti tudi laški in nemški tlačan jih nista lomila, pa imata vendar njihova jezika prav enako frazo »rompere una lancia« in »eine Lanze brechen«. Pri tem reklu nima miselnost prav nikakršnega opravka. Turnirji so bili zanimive in zabavne prireditve, h katerim je drlo staro in mlado, vitezi in meščani, svobodnjaki in tlačani. Ker zadnji najbrž niso imeli dostopa na ograjeni prostor, so pač gledali spopade vitezov izza plota ali z dreves. Take prireditve so se vršile tudi na naših tleh, saj vemo, da se je pustolovski vitez in pesnik Ulrik Lichtensteinski boril z vitezi iz spremstva vojvode Bernarda. Tudi kasneje je bilo dovolj turnirjev na naših tleh in fraza »lomiti kopje« se je čula povsod. Kaj bi le z miselnostjo?

Pri takih reklih, ki so nastala lahko povsod, kjer so bili dani enaki pogoji, bo pač obveljala beseda A. Sovreta: »Vsi ljudje imamo enake možganske vijuge. Ne razumem, zakaj bi Slovenec ne mogel narediti kake fraze z natanko istim zasukom kakor Nemeč, Italijan ali Anglež, ne da bi njegov izraz dišal po -izmu.« In res: Rus pravi »vreči kopje v grmovje«, Nemeč vrže puško v rž, Slovenec pa si poišče pripravnost koruzišče in zabriše puško v koruzo. Osnovna misel je povsod ista, ker imamo pač vsi enake možganske vijuge. Kdor se naveliča ali obupa, vrže orožje proč, da laže beži in da kot neoborožen laglje trdi, da ni sovražnik in da ni nič streljal. Iz primerjave vseh treh rekel lahko zaključimo le to, da je rusko najstarejše, ker ne pozna še ognjestrelnega orožja, nemško je nastalo, ko so ljudje izumili puške, naše pa morda še malo kasneje, ko je naš človek po odkritju Amerike splošno začel sejati koruzo. Kalk pa ni niti nemško niti naše reklo.

F. Bezljaj pravi o kalkih: »Ni vedno lahko določiti meje med kalkom in domačo izrazno tvornostjo.« Vendar pa se mi zdi, da gre odločno predaleč, ko pravi, da sta kalka »Feliks-Srečko« in »chemin de fer — železna cesta«. Srečko je samo prevod, kakor je prevod n. pr. Dunajsko Novo mesto (Wiener Neustadt). Na drugi strani pa ni samo prevod Kraljevi Gradec (Königgrätz), pač pa pravi kalk, kajti skozi naš belež udarja napaka, ki tiči v nemškem nazivu tega češkega mesta. Hradec Králové pomeni namreč Kraljičin Gradec, ne Kraljev Gradec. Tudi železna cesta ni kalk, saj ni v tujem izrazu ničesar specifično francoskega, nobenega tipično galskega zasuka. Prvi Slovenec, ki bi bil videl to veliko pridobitev, v bi bil rekel to, kar je: